

Kozasından Kurtulan Kelebek Gibi... Fatsa'da Karşı-Öğrenme ve Toplu Çıkış

Ş. Erhan Bağcı¹

*Yarınlarını alıp avuçlarına
Tırmanırlar güneşin al burçlarına²*

Bu yazı, Türkiye siyasal tarihinin en çalkantılı dönemlerinden birinde, 1980 öncesinde yaşanan iç savaş ortamında, Karadeniz'deki küçük bir sahil kasabası olan Fatsa'da radikal bir siyasi hareketin yerel yönetim seçimlerini kazanmasını ve sonrasında gelişen süreci eleştirel pedagoji bakış açısıyla ele almaktadır. Farklı kuramsal açılardan Fatsa deneyimi üzerine yapılan araştırmaların ufuk açıcı bir akademik literatür oluşturduğu söylenebilir. Türkmen (2006) ezilenlerin kentsel mekânlarda kimliklerini nasıl görünür kıldığını, Ünal (2014) Arendtçi eylem kuramı çerçevesinde Occupy Wall Street hareketinin Zuccotti Park eylemini, Acaroğlu (2018) Paris Komünü örneği üzerinden komün fikrinin devrim teorisindeki geçiş sorununu düşünürken sağladığı olanakları, Morgül (2019) devrimci popülizm kavramını, Sabır (2019) Bologna, İzmit ve İstanbul'daki katılımcı kent planlaması örneklerini, Yıldırım ve Haspolat (2020) ise Türkiye siyasal hayatındaki sağ ve sol aktörlerin yol yapma siyasetlerini irdelerken Fatsa deneyimi ile karşılaştırmalar yapmışlardır. Akademik nitelikli bu çalışmaların yanı sıra Fatsa pek çok yazıya, kitaba, belgeye ve hatta şarkılara konu olmuştur.

Dönüştürücü öğrenme, tahakküm ve özgürleşme arasındaki ilişkinin anlaşılmasıyla ilgilenen biri olarak, yazının girişinde şunu belirtmeliyim ki benim

¹ erhanbagci@gmail.com

² O Sönmez (Fikri Sönmez'e Ağıt) adlı şiir Ersin Ergün Keleş tarafından yazılmış, Mehmet Gümüş tarafından bestelenmiştir.

durduğum yerden Fatsa'nın iki anlamı var: Birincisi bana, ikincisi Fatsa'ya ait. Fatsa deneyimi ile ilgili ilk okumalarım, benim kişisel tarihimde en kritik dönüm noktalarından birini oluşturur; anlamsız bir dünyayı anlamlandırmaya yönelmiş ilk gençlik sorgulamalarım bulduğum en tutarlı ve ümitvar hikâyledir. İçinde yaşadığımız dünyanın bu halinin tek seçenek olmadığını ben ilk kez Fatsa hakkında okurken gördüm. Bu yazı ise Fatsa'nın ikinci, yani siyasal anlamı ile ilgilidir.

Eleştirel Pedagoji ve Siyasal Öğrenme: Karşı-Öğrenme Mümkündür

Freire (1991) eğitimin mevcut düzenin ya devamına ya da değiştirilmesine hizmet ettiğini, tarafsız eğitimin mümkün olmadığını açıkça ifade eder. Onun eğitim yaklaşımının çıkış noktasıdır bu; radikal ve tavizsizdir. Freire'nin eğitime ilişkin bu ifadesinin sadece okul ortamları ile sınırlı olduğunu düşünmek, onun fikrinin sağladığı düşünsel ve pratik olanakların sadece bir yönüne bakmak demektir, zira bizler sadece okullarda değil, her an ve her yerde öğreniriz. Dolayısıyla eleştirel pedagojinin öğrenme süreçlerimize odaklanan radikal perspektifi okullarla sınırlı görülemez. Eleştirel pedagojiye göre öğrenme, insani varoluşun kaçınılmaz bir niteliğidir; bizler var olmayı öğreniriz. Okullar çok önemli olmakla birlikte bu büyük varoluş alanının sadece bir bölümünde yer alır. İçinde bulunduğumuz her durum ve ortamda sürekli öğreniriz ve bu yolla varoluşumuzu inşa ederiz. Bu inşa yalnızca bilgi edinmekten ibaret değildir; yaşantılarımızı birbiriyle ilişkilendirerek dünyaya anlam kazandırma sürecidir. Toplumsallaşmamız boyunca, dünyayı anlamlandırmak için, başkalarıyla ve dünyayla ilişki içinde kendi anlatılarımızı kurarız. Bu anlatılar, farkında olmadan yaşamımıza yön veren ve anlamsızlık duygusundan kaçınmamıza yardımcı olan referans çerçeveleridir (Mezirow, 1991). Referans çerçevelerimiz gündelik yaşamımızın her alanında – okulda, evde, işte ya da sokakta – kurulur, dönüşür, yeniden üretilir ve davranışlarımızı biçimlendirir.

Anlatılar, dünyayı algılamamızı sağlayan psikokültürel varsayımlar olarak işlev görür. Yeni öğrenmeler, bu varsayımlarla uyum içindeyse mevcut anlatılara eklenir; uyumsuzsa onları dönüştürür (Clark & Rossiter, 2008). Ancak bu dönüşüm kendiliğinden ve kolaylıkla gerçekleşmez. İlk adım, mevcut varsayımlarımızı fark etmektir. Farkındalık, dönüşümün kapısını aralar. Dönüşüm yaşandıkça bilgi, inanç ve değerlerimiz yeni bir düzen içerisinde işlev kazanmaya başlar. Bu sürece perspektif dönüşümü denir (Mezirow, 1991). Perspektif dönüşümü, eski anlatıların yerini yeni ve alternatif anlatıların alması, dolayısıyla farklı yaşam pratiklerine zemin oluşmasıdır.

Öğrenerek var olan insan aynı zamanda toplumsal bir varlıktır. Bu sonradan edindiğimiz bir özellik değildir; belli bir toplumsallığın içine doğarız ve zorunlu olarak orada öğrenmeye başlarız. Öğrenmelerimiz her zaman bu toplumsallık içinde, onun olanakları ve sınırlılıkları çerçevesinde gerçekleşir (Jarvis, 2004). Başka bir deyişle, toplumsallığımız içinde her ne varsa öğrenmemiz üzerinde etkilidir. Dolayısıyla tüm iktidar ilişkileri, mücadeleler, çatışmalar, müzakereler,

uzlaşmalar öğrenmelerimizi şekillendirir. Bu bakımdan öğrenmelerimiz her zaman belli bir düzeyde politiktir.

Aristo “insan politik bir hayvandır” derken, başka bir açıdan bakarak toplumsallığımız ve siyasallığımız arasındaki bu zorunlu ilişkiye gönderme yapar. Aristo’ya göre insanlar doğaları gereği bir arada yaşarlar ve yaşamlarını birlikte düzenlemek için konuşurlar. Bu konuşmanın nihai amacı daha iyi bir yaşam kurmaktır. Devlet, insanların daha iyi bir yaşam kurmak için meydana getirdikleri bir toplumsallık ürünüdür. Aristo için insan, toplumsal olması ve daha iyiye yönelmesi nedeniyle zorunlu olarak devletler kuran siyasal bir varlıktır. Toplumsallığımızın ille de iyiye yöneldiği ve iyi olanın bir devlet kurulduğunda mümkün olduğu konusundaki ön kabul tartışmalıdır fakat şurası kesindir ki öğrenmenin gerçekleştiği her yer, insani varoluşun tahakkümden arındırılmasını hedefleyen eleştirel pedagoji için politik bir mücadele alanıdır³.

Siyasal öğrenme, içinde gerçekleştiği bağlamdaki etkileşimlerin niteliğine bağlı olarak farklı yönelimler gösterebilir. Bu öğrenmeler, tahakküme mi yoksa özgürleşmeye mi hizmet ettikleri bakımından, söz konusu bağlamın ve aktörlerin özelliklerine göre şekillenir. Bu perspektiften ve Freire’den hareketle denilebilir ki tarafsız öğrenme yoktur; her öğrenme, tahakküm ve özgürleşme arasındaki diyalektik gerilim içinde ortaya çıkar.

Toplumsal-siyasal hareketler, hâkim anlatılara karşı alternatif referans çerçeveleri sunarak toplumsal aktörleri “karşı-öğrenme”ye çağırır. Bu hareketler, kolektif kimlik ve dayanışma yaratarak öğrenmeyi teşvik eder; katılımcılarını hem hareketin toplumsal anlamını hem de siyasi eylem biçimlerini kavramaya yönlendirirler. Kolektif pratikler aracılığıyla tahakküm ilişkilerini fark etme, stratejik düşünme, analiz, eleştirel değerlendirme ve dönüştürücü eylemde bulunma becerilerini geliştirirler. Böylece hâkim anlatıları sarsar, bunlara alternatifler üreterek özgürleştirici öğrenme imkânları yaratırlar.

Eleştirel pedagoji açısından toplumsal hareketler, alternatif anlatılar aracılığıyla anlam perspektiflerimizi sorgulamamıza ve alternatif bakış açıları geliştirmemize olanak tanıyan dönüştürücü öğrenme alanlarıdır. Karşı-öğrenme, hâkim anlatılarla şekillenmiş dünya görüşünü ve benlik algısını sorgulamaya dayalı bir dönüşüm sürecidir. Bu süreç, bireyin psikokültürel varsayımlarını (öz)eleştirel farkındalıkla değerlendirmesini, geçerliliklerini sorgulamasını ve yeni referans çerçeveleri geliştirmesini içerir. Anlam perspektifleri ve şemaları, karşı-anlatılar yoluyla yeniden şekillenebilir; bu da algılama, yorumlama ve eylem kalıplarının (öz)eleştirel biçimde yeniden yapılanmasına yol açar. Sonuç olarak, toplumsal hareketler karşı-anlatılar üreterek kolektif eleştirel düşünme alanları açar ve katılımcılarına dönüştürücü karşı-öğrenme deneyimleri sunar.

³Bkz. Eleştirel Pedagoji Nedir? <https://elestirelpedagoji.org/wp-content/uploads/2025/04/1.elestirel-pedagoji-nedir.pdf>

Toplu Çıkış: Özgürleşmeyi Öğrenmek

Eleştirel pedagoji açısından özgürleşme, kolektif bir eylemdir: Toplumsal aktörlerin üretken kolektif eylemleri aracılığıyla kendilerini kısıtlayan ve sömüren tahakküm ilişkilerini fark etmeleri, ona meydan okumaları, onu sekteye uğratmaları ve/veya dönüştürmeleri anlamına gelir. Bu anlamıyla özgürleşme, eşitlikçi bir toplumsal düzen kurulması idealinden ayrı düşünülemez. Eşitlik ve özgürlük, eleştirel pedagoji açısından madalyonun iki yüzüdür. Kolektif bir eylem olarak özgürleşme, gelecekte bir gün kurulmasını arzuladığımız eşit ve özgür toplumun nüvelerinin bugünden inşa edilmesi, tahakküm ilişkilerinin dışında bir ilişkilene biçiminin tahakküm-karşıtı alanlar açılarak bugünden kurulmasıdır.

Sömürü ve tahakküm ilişkilerinden özgürleşme sürecini anlatan “toplu çıkış” kavramı, geleceği bugünden kuran belli tipte bir eşitlikçi ve özgürlükçü kolektif eylemi ve öznellik üretimini ifade eder. Baskı, zulüm ve sömürüye uğrayanların toplu bir kaçış organize ederek yeni bir ortak yaşam biçimi kurmaları fikrinin insanlık tarihinde derin kökleri vardır. Musa peygamberin takipçilerini Firavun’un zulmünden çıkartarak vaat edilen topraklara götürmesi, ilk Müslümanların Mekke’den Medine’ye hicreti, köleleştirilmiş Afrikalıların Brezilya’daki plantasyonlardan topluca kaçarak Quilombos olarak bilinen bağımsız topluluklar kurmaları gibi tarihsel örneklerdeki ana fikir, mevcut tahakküm yapısından topluca çıkmak, başka bir yere gitmek ve orada yeni bir alternatif yaşam inşa etmektir.

Hardt ve Negri’ye (2009) göre ise toplu çıkış, emek gücünün sermaye ile kurduğu bağımlılık ilişkisini aşarak özerk potansiyelini gerçekleştirmesi anlamına gelir. Toplu çıkış, üretken emek süreçlerini kesintiye uğratmak yerine, sermayenin emek üzerindeki denetim mekanizmalarına karşı yeni alternatif toplumsal ilişkilerin inşa edilmesidir. Burada toplu çıkış, fiziksel bir göç değildir; aynı mekânda kalarak iktidar ilişkilerinin dışına çıkmayı amaçlayan bir toplumsal yeniden inşa sürecidir. Kapitalist ilişkilerden kopuş, eşitlikçi alternatif kolektif alanların inşası ve yeni öznellik biçimlerinin üretimi yoluyla gerçekleşir. Toplu çıkış, tahakküm yapılarını tersine çevirmekten ziyade, onları boşa düşüren yeni toplumsal örgütlenme biçimleri yaratmayı hedefler.

Fatsa’daki radikal yerel yönetim deneyimi, Hardt ve Negri’nin tarif ettiği anlamda bir toplu çıkış örneğidir. Fatsa’daki pratikler, kapitalist ilişkilerden kopma ve fiziksel mekândan ayrılmaksızın yeni yapılar ve yaşam biçimleri kurma sürecini ifade eder. Bu olgu, ezilenlerin hâlihazırda yaşadıkları ortamlarda alternatif bir kolektif ilişki alanı inşa etmeleridir. Bu nedenle süreç, iktidarı ele geçirme veya tersine çevirme süreci değil, onu işlevsiz kılacak alternatif bir öznellik üretme, dolayısıyla bir karşı-öğrenme sürecidir.

Fatsa Deneyimi

Türkiye'nin Karadeniz kıyısındaki Fatsa, Ordu ve Samsun illerine sınırı olan, balıkçılık ve deniz ticaretine elverişli bir kıyı coğrafyasına sahip, özellikle fındık üretimine dayanan canlı bir ekonomik yapı gösteren küçük ama stratejik bir ticaret merkezidir; bölgeye dışarıdan gelen göçlerle çeşitlenen bir etnik yapısı vardır. Bu yazının odaklandığı 1979-80 dönemi öncesinde, ilçede öne çıkan sınıf çelişkisi tekeller ve tefeciler ile küçük fındık üreticileri arasında meydana gelmekteydi. Bölgede zaman zaman fındık üretimindeki sömürüye karşı üreticilerin gerçekleştirdiği protesto hareketleri olsa da, esasen 12 Mart 1971 muhtırasının ardından baskının artmış olmasının ve faşist örgütlenmelerin eylemlerinin yarattığı bir huzursuzluk ortamı söz konusuydu (Aksakal, 2007).



Fatsa, 1978

1979-80 döneminde Türkiye'de devlet, yükselen sınıf mücadelelerine karşı otoriter politikalar geliştiriyor, yaygın politik çatışmalar yaşanıyordu. Faşist hareketin silahlı saldırıları ve onlara karşı direnişler günlük yaşamın bir parçası haline gelmişti. Fatsa da dâhil olmak üzere ülkenin her yerinde adeta iç savaş koşullarına benzer yoğun bir toplumsal-siyasal iklim hâkimdi. Bu ortamda, Ekim 1979'daki ara seçimlerde, "Terzi Fikri" lakaplı bağımsız aday Fikri Sönmez, Fatsa'da belediye başkanı seçildi. 10 aylık radikal bir yerel yönetim deneyimi sonucunda Fatsa'daki dönüşüm, Türkiye'de dönemin öne çıkan siyasal tartışma konularından biri haline geldi. Temmuz 1980'de ordunun düzenlediği "Nokta Operasyonu"nda 300'ü aşkın kişi tutuklandı, yaklaşık 2.000 sanıklı bir dava açıldı. Fikri Sönmez, Anayasa'yı değiştirmeye teşebbüs suçlamasıyla ağır hapis cezasına çarptırıldı ve 4 Mayıs 1985'te cezaevinde kalp krizi sonucu yaşamını yitirdi.

*Fikri Sönmez*

1979 ara seçimlerinde bağımsız aday Fikri Sönmez, içinde bulunduğu radikal sol siyasi hareketin desteğiyle yaklaşık %61 oy alarak belediye başkanlığına seçilmişti. Seçim süreci, ilçeyi 11 mahalleye bölerek her birinde seçim komiteleri kurmak üzerine kurgulandı; seçim kazanıldıktan sonra bu komiteler “Halk Komiteleri” adını alarak örgütlenmeye devam etti ve Fikri Sönmez’e oy vermemiş olan yurttaşlar da bu komitelere dâhil edildi. Komitelerin yürütme kurulu üyeleri gizli oylama-açık sayım yöntemiyle belirlendi. Halk Komiteleri’nde aktif görevler üstlenen insanlar süreci şöyle anlatıyor (Aksakal, 2007):

Halil Arı: Benim mahallede belli işleri yapmak için görev almam, halkın beni istemesi sonucu oldu. Benim bakkalım vardı. Halkla ilişkilerim iyiydi, beni aday gösterdiler, bunun sonucu seçildim.

Kemal Şendur: Orada yirmi aday vardı, iki yüzü aşkın insan vardı. Seçim yapıldı. En çok reyi alanlar komite üyesi oldu. Orada en çok reyi ben aldım. Toplam yedi kişi seçildi, ben 65-70 rey aldım.

Halk Komiteleri, her siyasi görüşten yurttaşın katılımına açık olarak, kolektif sorun çözümünü esas aldı ve hem karar alma hem de uygulama aşamalarında doğrudan demokrasiyi işletmek üzere mahalle sakinlerinin sorunlarını belediye ile paylaşan, ayrıca bununla da yetinmeyerek kendisi çözümler üreten kurumlar olarak işlev gördü (Aksakal, 2007):

Sabahattin Akyazı: Komitenin içinde, MHP’liler dışında bütün partilerden, görüşlerden insanlar vardı... O günkü koşullarda halkın kendi sorunlarını ve mahallede yaşadığı sorunları çözme görevi vardı... Bununla birlikte faşist saldırılara karşı kendisini koruyacak bir konumu da vardı. Bir çatışma komitesi değil, halkın sorunlarını çözme üzerine kurulmuş bir çözüm komitesiydi... Dışarıdan bir dayatma yoktu. Bütün sorunları, halkın içinde rahatça tartışan, halkın önerilerini yerine getiren, onlarla her şeyi

paylaşan bir konumdaydık. Bizim üzerimizde, bize şunu yapacaksınız, bunu yapmayacaksınız diyen yoktu.

Komitelerde tefecilikle mücadele, fındık fiyatlarının adil belirlenmesi, yağ sıkıntısına karşı kooperatifler aracılığıyla toplu alım ve stokçuların piyasa fiyatından satışa teşvik edilmesi, bölgenin en önemli yakacak kaynağı olan fındık kabuğunun eşit dağıtımı gibi gündemler halkın doğrudan öneri, tartışma ve karar süreçlerinden geçiyordu. Süreçte çıkan sorunlarını çözmek için de doğrudan demokrasi uygulamaları geliştirmişlerdi (Aksakal, 2007):

Sabahattin Akyazı: Bazı arkadaşlar önce kabuğu (kendi) yakınlarına dağıtıyorlardı... Bu ortaya çıktığında komitenin yeniden seçimi gündeme geldi... Adil olmayan bazı davranışlar gündeme gelince bir tepki oluştu. Bazı insanların değiştirilmesi konusunda talep geldi. Kurtuluş İlkokulu'nda yine bir toplantı yaptık; konuşuldu, yeniden adaylar belirlendi. Eski adayların büyük bir kısmı yeniden aday oldu ama oy alamadılar, yeni insanlar seçildi...

Sürekli iç denetim ve geri çağırma mekanizmalarıyla desteklenen bu yapı, kapitalist sömür ilişkilerine alternatif kolektif dayanışma, eşitlik ve özgürleşme odaklı yeni bir toplumsal örgütlenme modeli olarak Fatsa deneyiminin en karakteristik özelliğini oluşturuyordu.

Çamura Son Kampanyası ve Kara Propaganda

Fatsa Belediyesi ve Halk Komiteleri'nin en dikkat çekici çalışmalarından biri "Çamura Son Kampanyası" oldu. Kasım 1979'da başlatılan bu kampanya, yıllardır çözülemeyen sokaklardaki çamur sorununu hedef aldı. Terzi Fikri, mahkemedeki ifadesinde konuyu şöyle özetliyordu (Aksakal, 2007):

Bu konuda Fatsa'da yaptığım bütün toplantılarda halk, 'bu sorunu hallet başkan başka bir şey istemiyoruz' diyordu. Fakat Fen İşleri'ndeki teknik elemanlar ve mühendisler 'Fatsa Belediyesi bütün imkânlarını seferber etse de bu iş dört senede yapılamaz' dediler...

Sorun Halk Komiteleri'nin gündemine geldi ve tüm yurttaşların katılımıyla bir yol yapma kararı alındı. On bir mahallede örgütlenen yurttaşlar yapılan planlama dâhilinde iş bölümüne gittiler; kendi alet ve iş makinelerini kullanarak, bizzat katıldıkları çalışmalarla çamurlu yolu sadece altı günde tamamen ortadan kaldırdılar. Kampanya kapsamında dört kilometrelik yeni bir yol açıldı.



Fikri Sönmez “Çamura Son Kampanyası”nı başlatırken

Bu eylem, teknik bürokrasinin “dört yılda bile yapılamaz” diyerek üstünü çizdiği sorunun, doğrudan demokrasinin katılımcı mekanizmalarıyla nasıl hızlı ve etkili biçimde çözülebileceğini gösteren somut bir örnektir.

Halk Komiteleri’nin bu ve benzeri eylemleri dönemin koşulları içinde hızla ülke çapında duyulmaya ve gündeme gelmeye başladı. Fatsa’da gelişen radikal alternatif, iktidarın sert tepkisiyle karşılaştı. Merkez basın organları Halk Komiteleri’nin aslında halk mahkemeleri olduğunu ileri süren bir kampanya başlattı. Bu basın kampanyasına Fatsa’da devletin hükümsüz kaldığı, emniyet güçlerinin ve mahkemelerin işlevsiz bırakıldığı söylemleri de eşlik etmekteydi.



Devlet destekli Fatsa karşıtı basın kampanyasından bir örnek



Devlet destekli Fatsa karşıtı basın kampanyasından diğer bir örnek

Fatsa'daki yerel yönetim, Halk Komiteleri ve yerel halktan ileri gelenler bu söylemlere karşı Fatsa'da barış ve huzurun hüküm sürdüğünü, herkesin bu durumdan memnun olduğunu ifade eden karşı basın kampanyaları ile yanıt vermeye çalıştılar.



Fatsalıların karşıt basın kampanyasından bir örnek

Devlet ve egemen medyanın Fatsa'yı yasadışı halk mahkemeleri kurulan, devlete karşı silahlı direniş örgütleyen, kaçakçılığın ve her türlü ahlaksızlığın hüküm sürdüğü bir bölge olarak tasvir eden propagandasına karşı, Fatsalılar da kendi karşıt kampanyalarını yürüttüler. İç savaş ortamında, ülkenin her yerinde kendi aralarında gerilimli ilişkileri olan dönemin CHP, AP ve MSP ilçe başkanlarının, ilçede huzur ve gönüllü katılıma dayalı bir dayanışma ortamı olduğunu ifade ettikleri ortak basın açıklaması, bu karşıt kampanyanın önemli bir örneği oldu.

Halk Kültür Şenliği

Halk Komiteleri, alternatif basın kampanyalarının yanı sıra Fatsa'da halkın barışçıl ve dayanışmacı pratiklerini görünür kılmak, aynı zamanda hem kapitalist kültüre hem de "sahte" olarak adlandırdıkları muhalif sanat anlayışına karşı ortak bir halk kültürü inşa etmek amacıyla Halk Kültür Şenliği düzenleme kararı aldı.



Halk Kültür Şenliği afişi

Fikri Sönmez, festivalin açılış konuşmasında kültürü, halkın kurtuluşu ve egemenlerin yalan, demagoji ve çarpıtmalarına karşı bir mücadele alanı olarak tanımlayarak, sanatın toplumsal mücadeleden koparılmasına ve bireysel tatmine indirgenmesine karşı olduklarını vurguladı (Aksakal, 2007):

Bizler için kültür, hâkim sınıfların halka kendi yoz, uyuşturucu kültürünü sırına etme çabalarından kaynaklanan yalan, demagoji ve gerçeklerin sürekli olarak çarpıtılmasına karşı, halkın tepkisini hedefine ulaştırmak için, kurtuluşunun, kendi kurtuluşunun, kendi iktidarına varma yolunun kültürüne, yani halkın kendi yarattığı değerlere sahip çıkması ve mücadeleyi bütün gerekleriyle yüklenmesidir... Bu şenlik aynı zamanda bu tavrın gelişmesinin de başlangıcıdır... halka kendi gücüyle neler yapılabileceğini göstermek istiyoruz... (halkın) kendi kendine yetmesi, yaptığını kavraması için kültür savaşı gerekiyor. Fatsa Halk Şenliği, Fatsalıların bugüne kadar yaptıklarını değerlendirmelerine yarayacaktır. Hem de Fatsa'da halka rağmen bir şeyler yapıldığı propagandasını yayanlar için, halkın hangi tarafta olduğunu gösterilmesi açısından iyi bir sergileme olacaktır.

Şenlik, Fatsa deneyimini yerinde görmek isteyen pek çok kişiyi bir araya getirdi. Gazeteci Yazgülü Aldoğan, şenlik nedeniyle gittiği Fatsa'daki gözlemlerini şöyle anlatıyor (Alpman, 2022):

Gittikten sonra gördük ki belediye olarak, mesela oradaki karaborsaya el atılmış. Orada her şey bulunuyordu, sigara da bulunuyordu, yağ da bulunuyordu. Enteresan bir şekilde merdiven altı bir saklama olayına izin verilmiyordu... Sokaklarda çok ciddi bir güvenlik vardı. Ankara'da yaşadığımız gibi patlama, çatlama, adım başı bombalar falan yoktu. Biz iki kadın, Şükranla (Ketenci) ikimiz, gece çıkıp toplantıdan otelimize kendi başımıza dönebiliyorduk. Ama tabi köşe başlarında bekleyen gençler de dikkatimizi çekmiyor değildi. Soruyorduk, gidebilir miyiz, tabi gidebilirsiniz, Fatsa çok güvenli bir yerdir, güvenliği biz sağlıyoruz, diyorlardı. Küçük demeyeyim, orta boy bir sinema salonunda yaptık panelimizi, ağzına kadar doluydu. Bilinç düzeyi çok yüksek bir toplum vardı karşımızda. Bir tiyatro oynandı Fatsalı gençler tarafından ve kıyamet koptu çünkü yayla köylerinden köylüler, biz niye tiyatro seyredemiyoruz diye gelip tiyatro salonunda protesto yaptılar. Onun üzerine tiyatroyu oynayan gençler ertesi gün o köye gittiler ve tiyatrolarını orda sergilediler. Bu çok güzel bir şeydi... Sadece belediyeçilik değildi yapılan...

Görüldüğü üzere gazeteci Yazgülü Aldoğan karaborsanın ortadan kaldırılmasının, o dönemde diğer kentlerde bulunmayan güvenli ve huzurlu bir ortamın yaratılmasının ve halkın kendi kültürel ve sanatsal üretimlerine yine halkın gösterdiği yoğun ilginin, Fatsa deneyiminin belediyeçiliğin sınırlarını aşan dönüştürücü yönleri olduğuna işaret etmektedir.

Halk Kültür Şenliği ulusal basında da yer buldu. Ülke çapından aydınların ve binlerce ziyaretçinin katıldığı festival, ulusal basında “kara borsa baskısına son verildi”, “sokaklarda güvenlik sağlandı” ve “toplumsal bilinç yüksek” gibi başlıklarla geniş yer buldu. Gençlerin kendi yaptıkları tiyatroları ve konserleri sergilemesi, kültürün canlı bir mücadele alanı olarak görüldüğünü göstermekteydi.



Ulusal basında Fatsa Halk Kültür Şenliği

Fatsalıların, devletin ve egemen basının kara propagandasına karşı yürüttükleri kampanya, ilçedeki özgün ve radikal yerel yönetim deneyiminin daha fazla tanınmasına ve destek bulmasına yol açtı.

Nokta Operasyonu

Tüm bu süreç boyunca Halk Komiteleri aktif olarak çalışıyor, yurttaşların kendi sorunlarına kolektif eylemleri aracılığıyla çözümler üreterek bir taraftan yaşamlarını kolaylaştırmalarına diğer taraftan da alternatif bir toplumsal ilişkiyi bizzat deneyimlemelerine zemin oluştuyordu. Ancak 12 Eylül darbesine doğru gidilen süreçte devlet bu tür bir eşitlikçi ve özgürlükçü deneyimin örnek oluşturmaya olanak tanımadı ve bu on aylık deneyim, Temmuz 1980’de gerçekleştirilen askeri operasyonla bastırıldı.

Fatsa deneyimi, Türkiye’de yerel yönetim alanında halkın doğrudan özneleştiği, kolektif emeğin ve dayanışmanın somutlaştığı ender örneklerden biridir. Halk Komiteleri aracılığıyla yurttaşlar yalnızca karar alma süreçlerine katılmakla kalmamış, aynı zamanda bu kararları bizzat hayata geçirerek kendi yaşam alanlarını dönüştürmüşlerdir. Somut gündelik yaşam sorunlarının ortaklaşa çözümü, “Çamura Son Kampanyası” gibi girişimler, iktidarın yıllarca çözemediği sorunların, örgütlü halk iradesi ve dayanışmasıyla kısa sürede çözülebileceğini göstermiştir. Halk Komiteleri öncülüğünde yürütülen bu katılımcı ve dönüştürücü yerel yönetim modeli altyapıdan güvenliğe, temel gereksinimlerin adil dağıtımından üretici örgütlenmesine kadar pek çok sorunun kolektif akılla ve eylemle çözülmesini sağlamış, ‘Halk Şenliği’ gibi dönüştürücü kültürel pratiklerle kapitalist iktidar ilişkilerine alternatif bir toplumsal tahayyül yaratmıştır. Bu model, temsili demokrasinin ötesine geçen, doğrudan demokrasiye dayalı bir yerel yönetim pratiği sunmuş, ancak merkezi otoritenin halkın kendi kaderini tayin etme iradesinde gördüğü risk ve tahammülsüzlüğü nedeniyle askeri bir operasyonla bastırılmıştır. Fatsa, halkın kolektif eylem kapasitesinin farkına vardığında ve birlikte hareket etmeyi öğrendiğinde mevcut iktidar ilişkilerine rıza göstermeyi reddedebileceğinin ve eşitlikçi-özgürlükçü alternatif toplumsal ilişkiler inşa edebileceğinin göstergesi olarak tarihsel önem taşımaktadır.

Fatsa’da Karşı-Öğrenme ve Toplu Çıkış

Fatsa deneyimi, 1979–80 Türkiye’sinin yoğun sınıf mücadeleleri, siyasal çatışmalar, yoksulluk ve yoksunluk ortamında, Terzi Fikri’nin öncülük ettiği radikal toplumsal-siyasal hareketin geliştirdiği özgün bir süreçtir. Karşı medya kampanyaları, devlet baskısı ve askeri operasyonla sona ermiş olsa da, kolektif karşı-öğrenmeyi hayata geçiren dönüştürücü bir model ortaya koymuştur. Dayanışmacı ve kolektif yerel pratiklerden doğan, baskı ve sömürü ilişkilerinin tek seçenek olmadığına dayanan radikal karşı-anlatı, halkın anlam perspektiflerini dönüştürerek mevcut toplumsal yapıları çözümleme kapasitesini artırmış, yeni bir ortak varoluşa doğru toplu çıkış imkânı yaratmıştır.

Seçim sonrası kurulan Halk Komiteleri, temsili demokrasinin sınırlarını aşan doğrudan demokrasi mekanizmaları aracılığıyla yurttaşların kendi sorunlarına kolektif biçimde müdahale etmesini sağlamıştır. Tefeciyle mücadeleden altyapı sorunlarının çözümüne uzanan geniş bir alanda yürütülen kolektif eylemler, halkın kendi dayanışması ile sorunlarını çözebileceğini öğrendiği özyönetim pratikleri üretmiştir. Böylece Halk Komiteleri, yerleşik iktidar ilişkilerinin dayattığı edilgen, bağımlı ve rıza üretici öğrenme biçimlerinin karşısına, dönüştürücü kolektif özneyi merkeze alan alternatif bir toplumsal pedagoji koymuştur.

Karşı-öğrenme perspektifinden bakıldığında, bu sürecin yurttaşların yalnızca belediyeden hizmet bekleyen pasif konumlarını aşarak, sorunlarını bizzat tanımlayıp çözme kapasitelerini açığa çıkardığı söylenebilir. Devletin ve piyasanın şekillendirdiği, yurttaşları yerel hizmetler aracılığıyla piyasa ilişkilerine bağımlı kılan “hizmet tüketicisi” anlayışının yerine, dönüştürücü ve özerk kolektif özne anlayışı geçmiştir. Halk, iktidar yapılarına bağımlı olmadan kendi yaşamını dönüştürme kapasitesini deneyimleyerek yeni bir politik bilinç geliştirmiştir. Bu, radikal bir karşı-öğrenme sürecidir.

Halk Komiteleri’nin ürettiği kolektif dönüştürücü pratikler, Fatsalıların iktidar ilişkilerinden toplu çıkış yaparak alternatif öznellikler inşa etmelerine alan açmıştır. Bu çıkış, sistemden bireysel bir kopuştan ziyade, kolektif özyönetim yoluyla işleyen, kendi kuralları ve karar alma mekanizmaları olan bir toplumsal örgütlenme biçimini ifade eder. Bu pratikler, yalnızca hizmet üretmekle kalmamış, mevcut düzenin işleyiş mantığını reddederek yerine özyönetime dayalı bir toplumsal düzen koyma iradesini somutlaştırmıştır.

Bu bağlamda “Çamura Son” kampanyası, halkın kendi girişimiyle, imkânsız görülen bir kentsel sorunu çözerek kolektif eylemin gücünü görünür kılan sembolik bir olay olmuştur. Doğrudan demokrasi ve örgütlü halk iradesi sayesinde, günlük sorunların merkezi otoriteye bağlı olmadan çözülebileceği kanıtlanmıştır. Fatsa’nın karşı-anlatısı, egemen medyanın “yasadışı halk mahkemeleri” gibi söylemlerine rağmen, Halk Kültürü Festivali gibi etkinliklerle güçlendirilmiş, barışçıl, eşitlikçi, özgürlükçü ve katılımcı bir toplumsal yaşam modelinin ülke geneline duyurulmasını sağlamıştır. Böylece Fatsa, kapitalist devlet söylemi ile halkın kolektif özneleşme çabaları arasındaki anlatı mücadelesinin somut bir örneğine dönüşmüştür.

Karşı-öğrenmenin ve toplu çıkışın önkoşulu, hâkim anlatıya karşı somut bir güç mücadelesinin varlığıdır. Bu mücadelede Fikri Sönmez ve arkadaşları, Halk Komiteleri aracılığıyla doğrudan demokratik katılımın zeminini oluşturmuş, sorunların kısa sürede kolektif eylemle çözüldüğü örnek bir kolektif deneyim süreci başlatmıştır. Hardt ve Negri’ye (2009) göre toplu çıkış, emeğin sermayeyle mekânsal ilişkisini kesmeden, mevcut mekânda yeni toplumsal ağlar ve üretim ilişkileri inşa ederek özerkliğin fiilen gerçekleştirilmesidir. Fatsa’da halk, radikal

karşı-anlatının teşvik ettiği bu toplu çıkışı, sermaye ilişkilerini dönüştürmeye yönelen alternatif öznellikler kurarak hayata geçirmiştir.

Bununla birlikte toplu çıkış, genel bir siyasi strateji olarak tartışmalıdır. Tanke (2022), iktidarın kendi otoritesini yalnızca ortaya koymakla kalmayıp, rakip güçleri marjinalleştiren ilişki yapıları kurduğunu, bu nedenle iki karşıt varlığın aynı alanda uzun süre var olmasını imkânsız kıldığını belirtir. İktidar müdahale eder: Bir iktidar odağının, kendi alanında kendisi dışında başka bir iktidar yapısına uzun süre izin vermesi doğasına aykırıdır. Bu bakımdan toplu çıkış ancak o alandaki iktidar ilişkilerinin çatlakları içinde, oradaki krizlerin varlığına bağlı olarak mümkündür. Fatsa'daki askeri operasyon, bu gerilimin somut tezahürü olmuştur. İktidar kaybettiğini geri almak için askeri gücünü kullanmış ve Fatsa'daki toplu çıkışı engellemiştir. Dolayısıyla toplu çıkış, eşitlik ve özgürlük mücadeleleri için gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Nitekim Hardt ve Negri (2009) de sınıf mücadelesinin klasik biçimlerinin hâlâ geçerli olduğunu, ancak kapitalist üretim ilişkilerinden toplu çıkış stratejilerinin farklı bir dünya tahayyülü için zorunluluğuna dikkat çekerler.

Foley (1999) ise toplumsal hareketlerde özgürleştirici öğrenmenin mümkün olduğunu, ancak hem iktidarın hem de direnişin ideolojik ve kuşatıcı doğası nedeniyle bu sürecin karmaşık ve belirsizliklerle dolu olduğunu vurgular. Fatsa örneğinde görüldüğü gibi, iktidar hâkimiyetini sürdürmek için şiddet dâhil her tür stratejiyi kullandığından, toplu çıkış girişimleri çoğu zaman akamete uğramaktadır. Bu nedenle karşı-öğrenme ve toplu çıkış stratejilerinin, iktidarın bu kuşatmasına yanıt üretecek şekilde geliştirilmesi gerekir.

Sonuç olarak, Fatsa deneyimi, karşı-öğrenme yoluyla anlam perspektiflerini dönüştüren, ezilenlerin tahakküm ve sömürü yapılarından fiili kopuşunu ve yeni toplumsal ilişkilerin inşasını mümkün kılan kolektif bir toplu çıkış örneği olarak önem taşır. Bu süreç, öğrenmenin okullarla sınırlı olmayan varoluşsal niteliğini açığa çıkaran eleştirel pedagojinin somut bir tezahürü olarak öğrenme ile özgürleşme arasındaki ilişkiyi derinlemesine kavramamıza katkı sunmaktadır.

Kaynakça

- Acaroğlu, O. (2018). Paris 1871 and Fatsa 1979: Revisiting the Transition Problem. *Globalizations*, 16(4), 404-423. <https://doi.org/10.1080/14747731.2018.1558815>
- Aksakal, P. (2007). Fatsa Gerçeği. Penta Yayınları
- Alpman, N. (2022). Fatsa'nın Soyadı Terzi Fikri Belgeseli <https://youtu.be/MsgnPCyIQTa?si=NaaRpZhLxiqVAjTF>
- Clark, M. C., & Rossiter, M. (2008). Narrative Learning in Adulthood. In Sharan B. Merriam (Ed.), *Third Update on Adult Learning Theory* (pp.61-70). New Directions For Adult and Continuing Education. San Francisco: Jossey-Bass
- Foley, G. (1999). *Learning in Social Action A Contribution to Understanding Informal Education*. Zed Books
- Freire, P. (1991). *Ezilenlerin Pedagojisi*. Ayrıntı Yayınları
- Hardt, M., Negri, A. (2009). *Commonwealth*. The Belknap Press of Harvard University Press
- Jarvis, P. (2004). Human Learning In Social Context. *Culture and Learning: Access and Opportunity in the Classroom*, pages 29-47. (Ed. Mark Olssen), Information Age Publishing.
- Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco, California: Jossey-Bass Publishers.
- Morgül, K. (2019). Performing Revolutionary Populism: The Revolutionary Path Movement in Turkey. *Qual Sociol* 42, 273-297. <https://doi.org/10.1007/s11133-019-9416-4>
- Sabır, B. (2019). Present Narratives of 1st of May Neighbourhood in İstanbul Through Participation. *Gazi University Journal of Science Part B: Art Humanities Design and Planning*, 7(4), 459-469
- Tanke, J. (2022) Logics of rule and the politics of exodus: Twenty years of Empire, *Educational Philosophy and Theory*, 54:7, 956-963, DOI: 10.1080/00131857.2020.1803837
- Türkmen, H. (2006). *Radicalisation of Politics At the Local Level: The Case of Fatsa During the Late 1970s*. Thesis submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University
- Ünal, B. (2014). *The Possibility of Arendtian Action: Founding New Public Spaces In Fatsa 1979-80 and The Occupy Wall Street Movement*. Thesis submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University
- Yıldırım, D., & Haspolat, E. (2020). Türkiye’de Hegemonya ve Karşı Hegemonya Stratejileri Bağlamında Yol Siyaseti: Fatsa Örneği. *Fiscaoeconomia*, 4(3), 661-704. <https://doi.org/10.25295/fsecon.792270>